

Püsök Sarolta¹:

Hogyan kerültek kalotaszegi varrottások a királynő kelengyéjébe?

Why Are There Traditional Embroideries from Călata Region (Kalotaszeg) in the Dowry of a Princess?²

The study has three major units:

A) *Protestantism and social engagement.* In the Hungarian Protestantism it is common and a tradition to be socially engaged. One can't be indifferent in the case of social issues, but has to declare God's glory in the world through having a responsible approach to their community in social, economic and cultural respects.

B) *The culture-historical role of pastor's families.* The walls of a manse are made of glass – as the Hungarian saying says the life of the pastor and their family has always been interesting to the outer world. After the period of illuminism, but more in the 19th century the residents of the manse consciously assumed the role of being an example. They readily undertook the duty of social organisation, the one of spreading culture, and educating the people.

C) *The exemplary voluntary work of Gyarmathy Zsigáné.* The lady presented in the study was born in the middle of the 19th century as a pastor's daughter, with her husband they have coordinated and made a considerable contribution to the cultural, social life of Călata (Kalotaszeg) region in Transylvania. She took the beautiful handmade embroideries sewed by the countrywomen to world fairs, and promoted this kind of traditional craft through her assiduous publicistic work. She formed friendships with painters, ethnographers, fashion designers, won the support of noble women from around Europe, using her network she popularized the embroideries, so they reached America, queens in European royal courts, Parisian, Viennese salons. With her writings she aided the picturesque but dimly poor region with waking demand for the embroideries, so opening the door to home-industry, which was almost life-saver for the country-folk. This helped not only to lessen the economic hardship, but also to save the values of folk

¹ Egyetemi docens, Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Kar, email: pusoksarolta@gmail.com

² „This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Research and Innovation, CCCDI - UEFISCDI, project number PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0326 /49 PCCDI, within PNCDI III”.

art from sinking into oblivion, this way the techniques and the pristine patterns have been passed on to the coming generations and they can still be admired as a decoration of many reformed churches in Călata region (Kalotaszeg).

Key-words: protestant sense of mission, manses and culture/civilization, Gyarmathy Zsigáné, embroideries from Călata region (Kalotaszeg), home-industry

Elöljáró gondolatok

Sokat töprengtem azon, hogy az engem jelenleg foglalkoztató kérdések közül mi lenne az, amelyet Bodó Sára tiszteletére ajánlhatnék. Aztán előjöttek a kedves pillanatképek, az olvasottsága, az önfeláldozó szolgálatkészsége, amellyel egyetemi katedráról, és távoli vidékek egyházi közösségeiben hirdeti a Biblia nagy titkait és az élet apró csodáit. Eszembe jutott a szép iránti fogékonysága, a debreceni lakásának nőies, üde tisztasága, ahol egyik decemberben először láttam pillekönnyű csipke angyalokat a karácsonyfán. Gondoltam, talán örömmel tekintene bele egy olyan hajdanvolt nő élettörténetébe, amely a református életesmény ragyogó tükré.

Bevezető gondolatok

„Kalotaszeg nagyasszonyáról”, Gyarmathy Zsigáné Hory Etelkáról előttem már többen is megemlékeztek, nem is vállalkozom sem művelődéstörténeti, sem néprajzi tanulmány, még kevésbé szépirodalmi elemzés írására. Alakját és főként a térség lakóiért végzett szolgálatát elsősorban a rendszeres teológus szemével vizsgálom, aki számára fontos annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi az, ami egy református ember, közelebbről egy papi család önértelmezésébe belefér, létezett-e a 19. sz. végén, és létezik-e még egy olyan küldetésstudat, amely a protestáns gyökerekből táplálkozik?

Az alábbiakban három nagyobb gondolategység következik: protestantizmus és társadalmi szerepvállalás, azaz a közösség, nemzet ügyei iránti elkötelezettség kérdése; a papi családok művelődéstörténeti szerepe; Gyarmathy Zsigáné példaértékű önkéntes feladatvállalása, aki egy református papi család sarja.

A) *Protestantizmus és társadalmi szerepvállalás*

A reformáció hajnalán jelzés értékű az a tény, hogy Luther és társai tudatosan fordítanak hátat a középkorban annyira elterjedt szerzetesi életformának. A kolostorok kapuinak a feltárása nyomán számottevő, iskolázott férfi és nő „megy ki a világba”, azaz választja szolgálata színteréül azt a környezetet, amelytől korábban óvakodott. A kivonulás valójában visszatérés abba a közegbe, ahova Isten maga rendelte őket. A keresztyén ember helyének meghatározására

vonatkozó *locus classicus* Krisztus főpapi imája, amelyben a Mester félti ugyan övéit a világ gonoszságától, de nem kér semmiféle evilági elkülönítést oltalmukra: „*Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól*”. Ugyanezen a helyen hangsúlyozza, hogy a választottak nem azonosak a világ hamisságával, sőt kéri megszentelésüket az Ige igazságával. (Jn 17,15-17) Isten választottainak küldetése, hogy hordozzák ezt az igazságot ebben a világban, de ezt elrejtekezve nem tehetik, nem véletlenül használja erre a szolgálatra Krisztus a Hegyi beszédben a hegyen épített város, és a véka alá nem rejthető, azaz nyilvános világításra szánt gyertya képét. Az elkülönülés, a választottak visszahúzódása már az ószövetségi korban is kísértett. A kérdés a babiloni fogság idején különösen is kieleződött, hiszen a fogságra hurcoltak hirtelen teljesen új közegbe kerültek, távol a jeruzsálemi templomtól, távol a hazájuktól, a választottak közösségétől, és egy ilyen helyzetben hangzik fel Jeremiás próféta bátorító útbaigazítása.³ A félrevonulás tilos, a megmaradásuk egyik nyitja, hogy *munkálkodniuk kell annak a városnak a jólétén*, ahova kerültek, azaz még a fogságban, a kényszerközösségekben sem szabad elkülönülniük a világtól. A választott nép számára a fogsággal elkezdődött a szórvány sors, amelyben éppen ez az alkalmazkodó képesség, részvállalás a környezet életében, jelentette a *modus vivendit*, a sikeres továbbélést.

A reformáció korában azáltal, hogy ismét felértékelődött a bibliai tanítás, a fenti, a ki-választottak életvitelére vonatkozó, szentírási helyek is meghatározóak lettek a protestáns felekezetek számára. Ugyanakkor a bibliai üzenethez, az eredeti forráshoz való ragaszkodás következményeként megnőtt az olvasni vágyók száma. A protestáns egyházak iskolaalapítással, a tehetős protestáns nemesek a tanulni vágyó ifjak támogatásával (patrónusi rendszer) járultak hozzá a szélesebb néprétegek körében az írástudatlanság gyors felszámolásához és a társadalmi szerepvállalásra alkalmas magasan iskolázott értelmiségi réteg megteremtéséhez. Az utóbbiak zömét sokáig a teológiai tudományok mellett, a kor ismereteiben is jártas „tudós és tiszteletes” lelkipásztorok képezték, akik a tanulási lehetőséget úgy viszonyították támogatóiknak, hogy a közösségi ügyeket tehetségükhöz mérten szívesen felvállalták. Magyar vonatkozásban is helytálló részben az, az eredetileg német közegben elhangzott megállapítás, amely szerint: Luther óta a tanult, iskolázott lelkészek (sacerdotes litterati) átveszik a nemesek szellemi vezetésének a helyét, miközben mellettük állnak a kevésbé iskolázott sacerdotes simplices tömegei.⁴ Az alábbiakban vázoljuk a protestáns lelkipásztorok kultúraalkotó szerepének néhány jellegzetes vonását a reformációtól napjainkig terjedő fél évezredes időívén.

³ Jeremiás 29, 5-7: „*Építsetek házakat, és lakjatok bennük, ültessetek kerteket, és egyétek gyümölcseiket! Vegyetek magatoknak feleséget, és szülessenek fiaitok és lányaitok! Házasítsátok meg fiaitokat, lányaitokat pedig adjátok férjhez, és szülessenek fiaikat és lányokat! Sokasodjatok meg ott, és meg ne fogyatkozzatok! És fáradozzatok annak a városnak a jólétén, ahová fogságra küldtelek benneteket, és könyörögjetekek érte az Úrhoz; mert annak jóléte a ti jóléteitek is!*”

⁴ KANTZENBACH, Friedrich Wilhelm: *Zur kirchen- und kulturgeschichtlichen Bedeutung des evangelischen Pfarrhauses- Streiflichter und Schwerpunkte*, In Hg. RIESS, Richard (Hg): *Haus in der Zeit – Das evangelische Pfarrhaus heute*, Kaiser Verlag, München, 1979, 46.

B) A papi családok művelődéstörténeti szerepe

A kérdésfelvetés önmagában is okot szolgáltat egy rövid gondolatkitérőre. Bármely társadalmi folyamat, intézmény stb. esetében megfigyelhető, hogy ameddig egy megszo-
kott, csak apró változásokat mutató menetrendet követ, addig nagyon ritkán születnek rá
vonatkozó elemzések, értékelő leírások. A protestáns lelkészcsaládok helyzete az első 450
esztendőben aránylag keveset módosult az utolsó fél évszázad nagy változásaihoz viszonyítva. Az egykori „vasfüggöny” innenső oldalán főként a rendszerváltás utáni időszakban indultak be számottevő változások, mostanra került előtérbe a lelkészi identitás, s ilyen-
ként a lelkészi család önmeghatározásának kérdése. Német nyelvterületen pl. már évtizedekkel korábban módosították a lelkészi hivatásképet a nagy társadalmi változások, s ennek következményeként jelzés értékű, hogy a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben számos olyan kiadvány jelent meg, amely a fenti kérdéssel foglalkozott. Konferenciák, tanulmánykötetek egyik vezető témája lett a lelkészi identitás, a protestáns parókiák szerepének vizsgálata. A történeti visszatekintések esetében nagyon egyértelműek a párhuzamok az egész protestáns világban. A jövőre vonatkozó lehetőségek, célok megfogalmazásakor azonban sokkal körültekintőbben kell tájékozódni, hiszen az utóbbi évtizedek nagy változásai csak részben követik ugyanazt a globálisan elterjedt mintázatot, mellette számos helyi sajátossággal, feladattal is számolni kell.

A reformáció egyúttal a korábbi évszázadokban általánossá vált papi nőtlenség felszámolását is jelentette. Bora Katalin Luther Márton oldalán az első név szerint számon tartott papné, aki azáltal, hogy otthagyta a kolostort, az Istennek tett esküjét mégsem szegte meg, hanem az egyházi szolgálat egy sajátos prototípusát alkotta meg. A lelképásztor mellett nemcsak a feleség és családanya szerepet vállalta, de osztozott férje egyházi szolgálatában. Parókiaként egy kolostori épületet használtak, amely tágas teret biztosított a sok ember ellátására, munkatársak és vendégek befogadására berendezkedő házaspárnak. A kezdeti időszak nagy háztartást vezető parókiái, amelyek a reformációs törekvések gyűjtőpontjai, irányító központjai voltak,⁵ fokozatosan a lelkészi család szűkebb otthonává alakultak, de továbbra is a világra tárt ajtókkal. A lelkészi otthonoknak két fő ismertető jegye volt, egyrészt a belső megtérés, a keresztyén lelkület hatotta át őket,⁶ másrészt a polgári életmód, és a korszakuk kulturális vívmányainak előhírnökei voltak, amely különösen a falusi környezetben volt szembevetendő. Az egyik német szerző a következőképpen írja körül az utóbbi jellemzőt. „A parókia egyúttal város a faluban, egy példaértékű metszete a városi, polgári életformának vidéken.... még ha a

⁵ Magyar vonatkozásban egyik közismert példája ennek a bibliafordítás idején a Vizsoly melletti gönci parókia, ahol a fordítással kapcsolatos munkálatok zajlottak.

⁶ Különösképpen a klasszikus pietizmus korában, lásd: STECK, Wolfgang: *Im Glashaus: Die Pfarrfamilie als Sinnbild christlichen und bürgerlichen Lebens*, In: GREIFFENHAGEN, Martin (Hg.): *Das evangelische Pfarrhaus – Eine Kultur- und Sozialgeschichte*, Kreuz-Verlag, Stuttgart, 1984, 118-121.

(templom)dombon levő ház külsejét tekintve teljesen az alatt fekvő parasztházak sorába tartozolódik is, és harmonikusan beilleszkedik a faluba, a belseje valami másból, a polgári világból való. Képek, könyvek, művészet és költészet, zene és beszélgetés töltik ki az ízléses (különleges) házat.⁷ Az idézett tanulmány arra a lényeges különbségre is rámutat, ami a polgári világot és a parókiák tájkát mégis megkülönbözteti, jelesül, ameddig az előző hajlamos az elzárkózásra, egyfajta individualizálódás jellemzi, addig az utóbbi tudatosan vállalja a környezet felé nyitást.

Az utóbbi időben különösen is felerősödött az a vita, amely a sajátos, színpadszerű lelkészi létternek a lakókra tett hatására vonatkozik. Ezekbe a vitákba minden bizonnyal vegyül némi anakronizmus is, hiszen korunk emberének az egymástól való eltávolodása és elszigetelődése a polgárosodás kezdeti időszakához mérten a sokszorosára nőtt, talán ezzel magyarázható, hogy a szerzők maguk is elfogultan, túlzó, néhol belemagyarázó empátiával viszonyulnak az „üvegfalú” parókiák lakóihoz. Egyet kell értenünk a német elemzővel, akinek sikerült „visszamenni az időben”, és a felvilágosodás korának lelkészi családjait a maguk korszellemé szerint vizsgálni. „És a felvilágosodás-kori parókiát, nem mások emelték példává, többnyire a lakóinak akarata ellenében, mint a polgári vagy a modern lelkészi otthon. A példás otthoni és családi életközösség megjelenítésének gondolata és a lelkészi élet mintaszerűsége sokkal inkább a felvilágosult lelkész és családja önértelmezésének felelt meg. Ők maguk tették házukat üvegházzá.”⁸ Abban a korban, amikor csak keveseknek adatott meg a magasabb iskolázottság és a szolgálatért járó szerény, de állandó jövedelem, a kiváltságosnak számító papi családok nem tekintették kényelmetlennek, és tolakodónak, hogy a környezetük úgy követi nyomon tetteiket, mintha üvegfalú épületben laktának. Természetesnek tartották, hogy életük minden területe iránt érdeklődnek azok, akiknek a lelki szellemi vezetésére vállalkoztak, a szolgálatuk részének tekintették, hogy rálátást biztosítsanak az általuk pártorolt közösségnek arra, ahogyan ők maguk megvalósítják, tettekké formálják a másoknak hirdetett szavakat. A szószéken elhangzó Ige aranyletétje emberi oldalról épp az igehirdető életvitele, ezért a sunyítás,

⁷ STECK, Wolfgang: 109-110.- *„Das Pfarrhaus ist zugleich die Stadt im Dorf, ein exemplarischer Ausschnitt städtischer, bürgerlicher Lebenswelt auf dem Lande. Städtische Kultur kennzeichnet den Lebenszuschnitt der Pfarrfamilie, ihre modische Kleidung wie ihre gepflegten Umgangsformen, ihre privaten Interessen und natürlich ihre Bildung, ihre Sprache. Auch wenn sich das Haus auf dem Berge nach seiner Aussenseite ganz in die darunterliegenden Bauernhäuser einreicht und sich harmonisch ins Dorf einpasst, das Interieur ist aus einer anderen, der bürgerlichen Welt. Bilder und Bücher, Kunst und Dichtung, Musik und Gespräch füllen das aparte Haus aus.”* - Kiemelve a lefordított szövegrész.

⁸ STECK, Wolfgang: 121. - *„Vielmehr wurde das Pfarrhaus, wurden die pastorale Ehe, die Pfarrfamilie in die Pfarrerskinder in der Aufklärung zu jenem moralischen und pädagogischen Vorbild, das sie seitdem geblieben sind. Und das Pfarrhaus der Aufklärungszeit wurde nicht –wie das bürgerliche und das moderne Pfarrhaus- von anderen zum Vorbild erhoben, meist gegen den Willen seiner Bewohner. Vielmehr entsprach die Idee vorbildlicher Gestaltung der häuslichen und familiären Lebensgemeinschaft, die Vorbildlichkeit der pastoralen Lebensführung ganz dem Selbstverständnis des aufklärten Pfarrers und seiner Familie. Sie machten ihr Haus selbst zum Glashaus.”*

kettős mérce összeegyeztethetetlennek minősült volna a hiteles lelkészi szolgálattal. Az előbb idézett szerző valóságghűen állapítja meg azt is, hogy a történelem során talán sohasem létezett az az idilli parókia, amely mind a belső lelki élet, mind életviteli szempontból tökéletes példa lett volna, de a parókia szimbolikájának, a lelki, szellemi és fizikai értelemben vett példaértékű életvitel igényének, időket átívelő normának kellene maradnia.⁹

A tanulmányban vizsgált életmű szempontjából leginkább a 19. század második felére kell odafigyelni, amikor erdélyi viszonylatban is jellemző volt a papi család tudatos példamutatása, társadalmi szerepvállalása. Abban az időszakban Európa-szerte hittek a kultúra fejlődésében, amit a Kiegyezés utáni időszakban a hazánk tájain tapasztalt gazdasági-kulturális fellendülés csak fokozott. A század végére a falvakban is megalakulnak az első kulturális egyesületek, kórusok, olvasó-körök, és népfőiskola szerű gazda-körök, amelyek szervezésében és működtetésében a lelkipásztorok és a kántortanítók „hivatalból”, azaz magától értetődően országrészt vállalnak... néha a lelkészi hivatás fő céljának a rovására.

„...főleg a plebejus demokratikus mozgalmakban, a multifunkciós protestáns papi személyeknek jelentős szerep jutott. Ez a multifunkciós (politikai, tudományos, irodalmi, szociális és spirituális) szerep sokszor »természetesen« szorította háttérbe a hitvallásos spiritualitást, hiszen az illető személynek *nemzeti-polgári szinten* kellett minél elfogadottabbá lenni.”¹⁰ A korszakra vonatkozó elemzések a vallási-társadalmi összefonódások mentén gyakran használják a *kultúr-protestantizmus* kifejezést. A nemrég elhunyt történész, Tőkéczi László mutat rá arra, hogy miközben a polgári világban egyre erőteljesebben jelentkezett az ateizmus értékrendet, családot kikezdő szele, addig a protestáns pietizmus életidegen és tudásmegvető magartása és a katolikus megújulási mozgalom reakciós tekintélyelvűsége között „maradt egy keskeny út: hit abban, hogy a személyes (»szabad«) hit és a »magas kultúra« egysége adhat csak méltó emberi létformát. Egy olyan egységet, amelyben a hektikus, sokféle –izmussal terhelt modern világ *minden* értéke/műve, gondolata integrálódhat.”¹¹ Tanulmányában rámutat, hogy „a 20. sz. nyomorúságainak tapasztalása révén mára a kultúrprotestantizmus teljesen negatív kategória lett”, holott nem volna szabad egyoldalúan felelőssé tenni a rosszért, és elhallgatni a pozitív hozadékait. „Egyetlen nagy tévedésük volt: hittek a tudás, a műveltség embert tökéletesítő, végtelen nagy haladásában... A kultúrprotestantizmus a műveltség és erkölcs keresztyén jellegének őrzésével közvetett hitvédelmet is végzett.”¹² A műveltségbe vetett túlzó bizalom, a tudás és kultúra letéteményezőjéről, a Teremtőjéről megfélemleni dőreség, de ugyanolyan veszélyes lemondani Isten iránti hűségéből arról a világról, amelyet Ő maga rendelt életterület az embernek. „A hit tudás nélkül vakhit, a tudás hit nélkül önveszélyes vakmerőség... Az a keresztyénség, amely szektás szükségsgben *védekezik* a »világ« ellen, s nem *áthatni*

⁹ STECK, Wolfgang: 123.

¹⁰ TÖKÉCZI László: *Keresztyén hit és kultúrprotestantizmus*, In: THÉMA (Theológiai Élet Ma), II. évfolyam, 2-3.szám, Protestáns Tanulmányi Kör folyóirata, Budapest, 2000, 84.

¹¹ TÖKÉCZI László:85.

¹² TÖKÉCZI László:85-86.

akarja azt, az szinte önmagát fegyverzi le ... Értékelvű emberi kommunikáció, együttélés lehetetlen kultúra nélkül, amelynek kimagasló alkotásai –még hit nélkül is- túlmutatnak önmagukon, mivel az isteni ajándék, emberi szellem művei.”¹³

A 20. század elején még valóban kísértett a magyar protestánsok körében is a kultúra mindent átható bővölete, de az első világhégés, és az azt követő események előidézte törés akkora volt, hogy mindenkit alázatra, és önvizsgálatra készítetett. Az erdélyi értelmiség is felülvizsgálta mind az Istenre, mind a világra vonatkozó nézeteit, és mindezt oly módon, hogy a korábban hasznosnak bizonyult gyökereikbe kapaszkodtak. A kortárs teológus Makkai szóhasználatát felelevenítve írja a korszakról, hogy „a 17. század óta lappangó tudat, hogy *nemzetfenntartó, társadalomszervező és kultúrateremtő* egyház vagyunk, felszínre került...”¹⁴ Mindebben elsősorban a protestáns felelősségtudat, a nyája előtt járó, és utat mutató keleti pásztor képe rajzolódik ki, aki nem a kultúrában hisz, hanem Istenben, de mert Teremtőjében hisz, a maga rendjén kész kultúrát teremteni, a rábízott világot formálni. Szerencsés egybeesés, hogy ugyanebben az időszakban bontakozik ki az ún. újreformátori teológia, amely az ember-Isten viszony korábbi ficamait helyére teszi. „A két világháború között kialakult egy olyan szellemiség és értelmiségi réteg, amely mind biblicitásban és hitvallásosságban, mind nemzetfenntartó, társadalomszervező és kultúrateremtő erejében az elkövetkező évtizedekre nézően is meghatározó és megtartó tényező volt.”¹⁵

A világháborúk közötti időszakban a lelkésztársadalom egységesen szívügyének tekintti, hogy az általuk pásztoroltaknak ne csupán a lelki kérdések orvoslásában nyújtsanak segítséget, hanem a teljes emberre tekintsenek, élete minden vetületére. A hozzáállásukat egyrészt a kortárs teológusok mérvadó nyilatkozatai, másrészt a vitaforumokon (egyházi sajtó és lelkészértekezleti ülések) elhangzottak formálták. Vizsgálódásunkat megkönnyíti Vasady Béla 1942-ben megjelent munkája, amelyben az erdélyi származású budapesti püspöknek, Ravasz Lászlónak az írásai alapján foglalja össze a lelkészi pálya leírását. A társadalmi szerepvállalást illetően jegyzi fel, hogy „A lelkipásztor ..., az *egész gyülekezetet* szolgálja, annak minden társadalmi rétegét egyformán szereti, óvja és emeli. A gyülekezeti tagok azonban egyúttal a *nemzet* tagjai is. *Egyházépítés és nemzetszolgálat tehát elválaszthatatlanul összetartoznak.* A lelkipásztor gyülekezetén keresztül az egész nemzetért is megáldozza önmagát.”¹⁶ Elsődlegesen a gyülekezeti névjegyzékbe felvettekre összpontosítanak, de senkit nem szabad a kapcsolathálójától elszigetelten kezelni, így a lelkipásztorok figyelmének arra a nemzetközösségre is tekintettel kell lennie, amelybe a gyülekezeti tagok betagozódnak.

¹³ TÖKÉCZKI László: 86.

¹⁴ KOZMA Zsolt: *A református értelmiség megújulása*, In: *Önazonosság és küldetés*, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2001, 51.

¹⁵ KOZMA Zsolt: *A református értelmiség megújulása*: 51.

¹⁶ VASADY Béla: *A lelkipásztori tiszt és hivatás Ravasz László gondolatvilágának tükrében*, Az Igazság és Élet Füzetei -27., Debrecen, 1942., 41.

Így válik a református lelkipásztor a nemzet mindenésévé, „a nemzet napszamosává”¹⁷ – idézi Vasady az előzőek kapcsán a püspök lelkészértekezleti elnöki beszédét, amelyben úgy nyilatkozik a lelkészekről, mint akiknek nélkülözhetetlen a szolgálatuk. A napszamos egyébként az a munkás, akit mindenféle munka elvégzésére felhasználhatnak, néhol a legalantasabb, alkalmanként nagy szakértelmet, hozzáértést igénylő feladatra is, de sohasem a maga kedvére, hanem mások megbízásából, és hasznára cselekszik. A lelkipásztori munkára vonatkoztatott metafora elsősorban ezt az utóbbi vonást emeli ki, hogy a napszamos feltétlen engedelmességgel, az éppen legidősebb feladatot végzi el. Napszamos egyébként akkor hívnak, amikor a legilletékesebb, a gazda, önerőből nem tudná elvégezni a munkát. A nemzetközösségben is akadtak mindenkor más hozzáértők is, akik bizonyos közérdekű feladatok (nemzetfenntartás, társadalomszervezés és kultúrateremtés) elvégzésének gazdái lehettek, csakhogy a történelem folyamán legtöbbször a szellemi, gazdasági elit annyira kis létszámú volt, hogy szükségesnek bizonyult a „nemzet napszamosait” is munkába állítani. Ravasz László az akkoriban agrár-oroszának minősülő haza falvainak tanácstalan vergődését látva, fel is szólítja lelkész társait, hogy álljanak az élére a nemzet felemelkedését irányító törekvésnek. „Mi az emberi felvilágosodásért küzdünk, de hitvallásaink alapján; nemzeti haladást írunk zászlóinkra, de az evangélium szellemében; egyetemes magyar programot hirdetünk, amelyben mindenki megtalálja a maga helyét, de különösképpen szánjuk, szeretjük, neveljük és szolgáljuk azt a magyar földművelő népet, amely 400 esztendőn keresztül velünk a legbensőbb közösségben élt...”¹⁸ Tény, hogy a húszas, harmincas években a falvak zömében még mindig a lelkipásztor volt az egyetlen értelmiségi, aki a népnevelés szolgálatát képes volt felvállalni. A modern értelmiségiből válhat szobatudós vagy önző individualista, de ha önértelmezésének legfelső szintjét a keresztyénsége tölti ki, akkor műveltségéhez, tudásához olyan küldetést tud járul, amely kész másokért cselekedni, a felebarát szükségét meglátni. A református lelkipásztor sem tekintheti ilyenként saját képességeit, lehetőségeit öncélnak, hanem szolgálati eszköznek a népnevelésben. Ravasz László alábbi megállapítása értelmében a lelkipásztor műveltségének fokmérője, tükrö az általa pástoroltak felemelkedése, fejlődésének mértéke: „... a műveltség értéke nem attól függ, hogy legmagasabb fokon milyen magányos és kivételes egyéniségeket és eredményeket mutatott fel, hanem attól, hogy a nép legszélesebb rétegét milyen általános magaslaton tartja és az egyetemes népműveltséget a maga történelmi állapotában miképpen tudja természetének megfelelően fejleszteni.”¹⁹

A II. világháború végéig a lelkipásztorok felkészültsége nem volt meddő tudás, hanem olyan közkinccsé tett ajándéka Istennek, amely több síkon is hasznosult. „Egykor tehát érvényesült az a funkció, hogy a közösségi élet középpontja az egyház. A falu papja –különösen a református tradícióban-, legtöbbször tanítója, ügyvédje is volt, de így mindenképpen sok szálon

¹⁷ A *nemzet napszamosai* kifejezést először Vas Gereben használta a színészekre, majd a 19. sz. második felétől általában a tanítókra vonatkoztatták.

¹⁸ RAVASZ László: *Legyen világosság. I.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 476.

¹⁹ RAVASZ László: *Isten rostjában I.* Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 62.

fűződött egybe a politikai közösség és az egyház élete.”²⁰ A háborút követő hatalmváltás, a kommunista önkényuralmi rendszer kispadra tette a világi szolgálatot ellátó keresztyén lelkületű értelmiségieket, az egyháziakat pedig egyenesen száműzte a közéletből. Az elvtársak árgus szemekkel figyelték, hogy a lelkipásztorok kikkel tartanak kapcsolatot, és akit lehetett megfélemlítettek, hogy ne érintkezzenek azokkal, akik a keresztyén értékrendet képviselik. „... maradt a lecsupaszított kultikus funkció, amely heti egy-két alkalomra korlátozódik. Az élet már más intézményekben lüktet, így az egyház akarva-akaratlanul gettó helyzetbe került.”²¹ Az egyházak elszigetelése és ezzel párhuzamosan az emberek ideológiai agymosása annyira „sikeres” volt a keleti tömb országaiiban, hogy az újabb rendszerváltást követően sokan megkérdőjelezték az elkobzott egyházi vagyon visszaigénylésének létjogosultságát.²² A református intézményhálózat (iskolák, szeretetotthonok) négy évszázados hagyományának erőszakos megszakítását követően nemcsak anyagiakban megterhelő az újrakezdés, de a fejekben is rendet kell teremteni, hogy mindenki megértse, mi szerint egy vallási közösségnek joga van a gyerekeit a saját világszemléletének megfelelően nevelni, és az időseit, elesettjeit is a saját „szeretetyelvén”²³ gondozni. Össz társadalmi szempontból pedig semmiképp sem veszteség, hosszútávon egyenesen nyereség, ha az egyházak felvállalják tagságuk anyagi és szellemi életének az akadálymentesítését és fejlesztését. Időigényes feladat felekezeti kisebbségi helyzetből megértenni egy posztkommunista és szekularizálódott társadalomban, hogy „...a szent és profán szféra a protestáns tradícióban nem különül el élesen. ... A mindennapi életnek, a munkának, a gazdaságnak, a családi életnek kell megszenteltetnie az evangélium által. Ehhez természetesen nem elegendő az evangélium hirdetésének egyetlen verbális csatornája.”²⁴

A 20. század második felében az egyházi tevékenységek megnyirbálása és a lelkipásztorok félreállítása csak egyik tényező, amelynek következményeivel a szabadság éveiben számolni kell. Másfelől az óriási társadalmi változások nyomán kialakult új helyzettel is szembesülni kell. A század második felének pozitív hozadéka, hogy lényegesen megnőtt a lakosság iskolázottsági szintje, a kulturális, gazdasági, politikai kérdésekben irányítani képes értelmiségi réteg is kiszélesedett. Ugyanakkor a kommunista diktatúra ateista, materialista ideológiájával fertőzött iskoláinak és propagandájának a negatív hatása is tetten érhető mind az értelmiségiek körében terjedő szekuláris, liberális gondolkodásmódban,

²⁰ SZÜCS Ferenc: *Karizma, ordo, ordináció, - tisztség, rend és rendszer a jövőndő egyházában*, In: THÉMA (Theológiai Élet Ma), VI. évfolyam, 2-3.szám, Protestáns Tanulmányi Kör folyóirata, Budapest, 2004, 3.

²¹ SZÜCS Ferenc: 4.

²² Lásd például a sepsiszentgyörgyi református kollégium visszaigénylési perének elvesztését.

²³ A fogalmat Gary D. CHAPMAN alkotta meg 1992-ben (*Five Love Languages*), először öt olyan módot nevezett meg, ahogyan a szeretetet ki lehet fejezni, azóta ugyanarra a sémára kibővítették a listát. Az amerikai író és párkapcsolati szakember rámutatott, hogy amiként mindenki számára a saját anyanyelve a legérthetőbb, úgy a szeretet kifejezési formáinak megválasztása sem közömbös, ugyanis ebben is mindenki a saját maga számára legérthetőbben szólítható meg hatékonyan.

²⁴ SZÜCS Ferenc: 4.

mind a tömegemberek tájékozatlanságában. A rendszerváltást követően a teológia egyik nagy kihívása, hogy újragondolja a lelkészi identitás kérdését, amelynek a jelen tanulmány csupán egyik részterületével foglalkozik. A '89-es változások idején például az erdélyi lakosság megnövekedett bizalommal fordult a református lelkészekhez közéleti kérdésekben, akik több olyan feladatot bevállaltak, emberhiány okán, amelyeket a történelmi szükség-helyzet indokolttá tett, de mára vitatható a folytatásuk. Ugyanakkor vannak olyan új területek, ahol ideje volna az egyháziak jelenlétének, már csak azért is, hogy segítsék tájékozódni keresztyén világszemlélet szerint az információáradattal vesződő embereket. A kolozsvári kortárs teológus a következőképpen határozza meg a fenti feladatot: „Az egyháznak... Egyfelől végeznie kell a szónak és a tettnek a misszióját: az igehirdetést a szóban történő lelkigondozást és a diakóniát. Másfelől ún. magatartás-misszióra kötelezett: tagjai, elsősorban a lelkipásztor, gondnok, presbiter keresztyén életükkel, egész életfolytatásukkal példaként járnak a közélet minden területén.”²⁵ A mindig példaképeket kereső ifjúságnak, és a gyermektegy lelkű, tájékozatlan tömegeknek különösen is nagy szüksége van olyan felelősségteljes vezető egyéniségekre, akiknek az életében szó és tett békésen fonódik egybe, azaz akik hiteles életpéldával tudnak utat mutatni egy olyan korszakban, amikor a világ bármelyik pontjáról kéretlenül is gyártanak hamis, tévútra vezető mintákat. Közép-Európa nemzetei még mindig abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy élő gyökerekkel, kulturális örökséggel kapaszkodnak a lét egészébe. Az előbb idézett tanulmány a közéletnek erről a területéről, a művelődésről is megemlékezik, amelyben a lelkipásztoroknak továbbra is feladatot szán: „... Nem sajátosan keresztyéni feladat, de rendeltetés-ként fogjuk fel a népi hagyományok felkutatását, megőrzését: a magyar énekkincsünkre, a népi táncokra, a néprajz tárgyi eszközeire gondolok. A lelkipásztortól ezt el is várják, s nincs is miért vonakodniuk ettől, természetesen azzal a kikötéssel, hogy a kultúrmunka ne vonja el a sajátos lelkipásztori szolgálattól.”²⁶

Az is nagy szolgálat, ha tudatosítja ennek az örökségnek az értékét, hiszen egy tárgyi emlék, egy dallamsor látszatra jelentéktelen, olyan, mint egy apró hajszálygökér, de a hozzáértők tudják, hogy a hajszálygökereken keresztül történik az életerő pótlása, és a kulturális hajszálygökerek elmetszése létbizonytalansághoz vezet. A dallamok, a táncok, a mondák, és a műves tárgyi eszközök üzenetet hordoznak, és az újabb nemzedékeknek használható életbölcsest, életmintát és értékrendet közvetítenek, ha van türelmük megfejteni és megtanulni ezt a sajátos „nyelvet”.

Az előzőekből kirajzolódtak a papi családok, és általában a keresztyén küldetést, mint életpéldát tudatosan megélők sokrétű szerepköreinek alapvonalai. Fél évezreden át sokféle történelmi viharból menekült ki szinte töretlenül a lelkészi hivatás szeretete, és az ebből fakadó társadalmi szerepvállalás igénye. Az utóbbi két évtizedben szakadozni látszik ez

²⁵ KOZMA Zsolt: *A lelkipásztor és presbiter részvétele a közéletben*, In: Másféppen van megírva, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2007, 106.

²⁶ KOZMA Zsolt: *A lelkipásztor és presbiter részvétele a közéletben*, 108.

a folyamat, a szakirodalom is egyre többet foglalkozik pl. a lelkészi pálya nehézségeivel, az „üvegfalak” káros hatásával, a lelkészgyerekek frusztrációival. Német nyelvterületen már két évtizeddel korábban észlelték ezt a jelenséget: „Nemzedékeken keresztül tudták a fiak atyáikat követni a tisztségben, nem csupán kényelmi okokból és a környezet miatt, hanem belső meggyőződésből. Az utóbbi húsz esztendőben feltartóztathatatlanul visszahúzódik az a korszak, amikor még a teológiai hallgatók magas százalékaránya lelkészi családból származott.”²⁷ Mindezek láttán tényleg kell foglalkozni a szakmai ártalmakkal, fel kell tární a pályaelhagyás, vagy a szülői pályamodell megtagadásának az okait, amelyet a gyakorlati teológia bizonyít is végez. A lelkészi identitás válsága, a szolgálati határok képlékenysége, és a lelkipásztori életpéldák között jelentkező ellentmondások mind hozzájárulnak a fiataloknak a lelkipásztori hivatással kapcsolatos bizalomvesztéséhez..., és általában a protestáns ember küldetésstudata is mítosszá válhat, ha nem sikerül idejében újraértelmezni, és korunk kihívásainak megfeleltetni a hagyományos értékeket. A tanulmány az alábbiakban egy olyan életpéldát mutat be, amely egy évszázad távlatából is időszerű, mert a külső körülmények ugyan változtak, de az alapviszonyulás örökérvényű kell, hogy legyen: azaz úgy sáfárkodni az Istentől kapott személyes ajándékokkal (műveltség, társadalmi helyzet, kapcsolatháló, anyagi források), hogy általuk az egész közösség épüljön, megvalósuljon az elesettek felemelkedése, a nemzeti örökség átörökítése.

C) Gyarmathy Zsigáné példaértékű önkéntes feladatvállalása

Gyarmathy Zsigáné Hóry Erelka²⁸ 1843-ban született egy kalotaszegi falu, Gyerőmonostor református parókiáján. Lelkipásztor édesapja nemesi származású, művelt ember volt, gondosan irányította gyermeke tanulmányait, olvasmányait, ő maga is írt verseket.²⁹ Ideális környezetben nevelkedett, a havasalji táj festői szépségével ölelte át, a pazarul díszített népviselet színpompájával, különleges formavilágával nyűgözte le, szüleitől az emberek iránti segítőkész, a világ iránti érdeklődő viszonyulást tanulhatta el. Később írásaiban gyakran szerepelnek lelkipásztorok és papnék. Valószínűleg saját édesanyjára, de önmagára teljes mértékben ráillik, amit egyik elbeszélésében a fiatal papnéval mondat ki „... én egész életemet a népek akarom szentelni: örömeiben, bánatában részt fogok venni...”³⁰ A fiatal lány népköltészeti anyagot gyűjtött

²⁷ „Generationenlang konnten Söhne im Amt der Vater folgen, nicht nur aus Gründen der Bequemlichkeit und des Milieus, sondern aus innerer Überzeugung. Die Zeit, da ein hoher Prozentsatz von Theologiestudenten aus Pfarrhäusern stammte, ging in den letzten zwanzig Jahren unaufhaltsam zurück.” KANTZENBACH, Friedrich Wilhelm: 43-44.

²⁸ A nevét a fenti változatban, illetve „Gyarmathyné”-ként használta.

²⁹ TÖRÖK Zsuzsa: *A kalotaszegi asszony: Gyarmathy Zsigáné - Íróői életpálya a 19. századi nemzetépítés kontextusában*, Irodalomtörténet, 2016/4., 438.

³⁰ GYARMATINÉ: *Egy papné életéből*, In: *A hegyek közül*; Budapest, 1886, 138.

Gyulai Pál számára. Egyéni érdeklődése tovább bontakozhatott, hiszen 1862-ben férjhez ment Gyarmathy Zsigmondhoz, akiben méltó társra talált.³¹ Férjével a kalotaszegi kistérség életének vezéregyéniségeivé váltak társadalomformáló és művelődésszervező munkájuk révén.³² Példájuk abban is követésre érdemes, hogy közben az asszonynak nem kellett „kékharisnyává” torzulnia, hanem a korszakban szokatlan módon kamatoztatni tudta, s a világ felé is megmutatta értelmét, rendkívüli képességeit, miközben háziasszonyi teendőiben sem vallott kárt, hiszen hét gyermeke született, és elismerésre méltó háztartást, konyhát vezetett. A közösség ügyei iránti elkötelezettségét szebben aligha lehetne megfogalmazni, mint ahogyan ő maga mondatja az előbb idézett elbeszélésbeli fiatal papnéval: „Mikor valaki teljesen kibékült magával, akkor mindig érzi, hogy az egész nagy mindenségnek egy olyan paránya, mely ki nem szakíthatja magát a mindent összefogó láncszemből s érzi, hogy törődnie kell annak a kis világnak az ügyeivel, melyben él. Nem rajongó lelkesedés, hanem egyszerű közönséges érdeklődés az, ami megadja az élet savát.”³³ Az érdeklődésnek ez a formája Gyarmathyné életét is teljesen áthatja, érdeklődik a körülötte élők hétköznapi, örömei és gondjai iránt, fogékony a népművészeti alkotások szépségére, de nem közömbös számára az alkotójuk sorsa sem. Az általa begyűjtött mives tárgyakat, kancsókat, faragványokat és varrottásokat nem a kívülálló szemével nézte, hanem a saját gyökereit fedezte fel bennük úgy, hogy a tárgyak készítőiért a nagyobb testvér felelősségével kezdett cselekedni. Helyzete valóban lehetővé tette, hogy patrónusként forduljon népe szegényeihez. Saját anyagi forrásait is önzetlenül használta fel a közösség javára, ráadásul hálálkodást nem remélve,³⁴ de ügyesen mozgósította ismerőseit is. Társadalomszervezői munkájának egyik mérföldköve, hogy felkérték az 1885. évi országos kiállításon egy kalotaszegi

³¹ Gyarmathy Zsigmond 1848-as hadnagy volt, 1861-ben Bánffyuhunyon főszolgabíró, 1867-től a Bánffy uradalom jószágigazgatója, majd takarékpénztári igazgató, amelynek révén megszabadította a környéket az uzorásoktól. Kaszinót alapított a társadalmi élet felpozícióra végett, támogatta az iskolákat, a lapkiadást. Hosszú ideig a református egyházmegye főgondnoka volt, idős korára elnyerte a kitüntető királyi tanácsos címet. - Digitális Képtár: Online forrás: <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=038057>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)

³² A házaspárt nem csupán a szűkebb környezetük ismerte, de nagyon kiterjedt kapcsolathálójuk volt Gyarmathyné több nyelven is levelezett, művészekkel, politikusokkal, még koronás főekkel is tartották a kapcsolatot. Gazdag életpályájának legközvetlenebb forrása a saját írói életműve, ezen belül is a *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, (Franklin-Társulat, Budapest, 1896.) című írásgyűjteménye. Halála után egy évvel a kolozsvári történész, Dr. Persián Kálmán írta meg életrajzát: *Kalotaszeg nagyszonyjáról, Gyarmathy Zsigánéről*, (Stief Jenő és Társa, Kolozsvár, 1911.), amely azóta is mérvadó maradt. A világháborúk viszontagságai, aztán a kommunista rendszer szemében „osztályidegennek” minősülő származása bizonyonnan hozzájárultak ahhoz, hogy szinte egy évszázadon át hallgatott róla az utókor. A hetvenes évek elejétől a szűkebb szakmai körökben kezdenek ismét hivatkozni rá, de tágabb hallgatóságot megszólító méltatások az ezredforduló után keletkeztek, főként szülőföldjén.

³³ GYARMATHINÉ: *Egy papné életéből*, 246.

³⁴ GYARMATHINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 18.

parasztszoba berendezésére. Az ötletgazda dr. Herich Károly, horvát parlamenti képviselő volt, aki feleségéstől pártfogója volt később is a kalotaszegi varrottások terjesztésének. A kiállításon Erzsébet királynénak egy kalotaszegi menyasszonynak a saját kelengyéjébe szánt, fehérrel hímzett lepedője tetszett meg,³⁵ s az első megvásárolt darabként a gödöllői kastélyba került. A második vásárló Eszterházi Pál herceg felesége volt, aki számára a kiválasztott darabot Gyarmathyné megvarratta, mert még talált egy sánta öregasszonyt, aki ismerte még a varrás mikéntjét.³⁶ Fontos pillanata volt ez a kalotaszegi varrottások történetének. Egyfelől így mentett meg utolsó pillanatban az enyészettől egy régi kézimunkatípust,³⁷ másfelől elindította az ún. *házi ipart*. Különös szerencséje a térségnek, hogy ilyen védnökre lelt,³⁸ aki nem is sejtette, hogy száz év múlva egyetemeken fogják szakmaként tanítani, amit ő saját ötletessége, szorgalma, rendíthetetlen bizakodása segítségével végzett. Tettei, képességei alapján ma bátran nevezhetnénk „manager”-nek (ügyvezető, szervező, vezető) vagy „fundraiser”-nek (önkéntes-ségen alapuló pénzalapteremtő). Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül bemutatunk néhány eszközt, utat és módot, ahogyan tevékenykedett.

A szegényekért háziipart szervez a tehetősök megmozgatásával

Az első kézimunka-rendelések váratlanul érkeztek, de utána főként tudatos szervezés, és a főúri hölgyek, valamint képzőművészek segédletével rendszeressé váltak. Gyarmathyné addig is fájó szívvel tapasztalta a vidék lakóinak nyomorát. A korabeli kalotaszegi gyermekek hányatott sorsáról megdöbbentő leírást közöl, amelyben a mai olvasó keserűen tapasztalhatja a száz év után ismét feléledő párhuzamot, ugyanis leírja, hogy a fiatal anyák kénytelenek a mezei munkák idején távoli tájakra vándorolni munkáért, s egy-egy idős nagyszülő tucatnyi unokára felügyel,³⁹ akik közül a csecsemők nem mindig érik meg a szülők hazatértét, de a többi is alultáplált, elhanyagolt. Telente pedig hiába van otthon a család, mert mind a tüzelőnek, mind az élelemnek híján vannak, hiszen a köves, sovány földek nem teremnek eleget. A sanyarú körülmények közepette mentsvárnak minősül az

³⁵ „Akkortájt már csakis a «fehérest» és az írás-utánit varrta a nép, az úgynevezett «varrottas» már réges-régen kiment a divatból. Az 1885-iki kiállítás után én kezdtem visszatáncoltatni az ősi munkát. Egy öreg, sánta asszony még tudta, azt magamhoz vettem s azzal taníttattam meg néhány leányt, kik aztán a maguk falvában terjesztették.” GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 8.

³⁶ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 6.

³⁷ Gyarmathyné ekkortól a különféle minták, motívumok begyűjtésére, felkutatására is odafigyelt.

³⁸ „Gondoljuk csak meg, hány meg hány tájunknak volt 80—100 évvel ezelőtt még virágzó népművészete, a Barcaságnak éppúgy, mint Torockónak vagy a Sóvidéknek. De melyiké maradt meg, virágozott föl s vált tömegessé, háziiparrá, mint a kalotaszegi? Ez nagyrészt Gyarmathy Zsigánénak köszönhető.” S. BARTHA Éva: *Kalotaszeg nagyasszonya*, In: Korunk, 1973/11, 1737.

³⁹ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 18-19.

új munkalehetőség,⁴⁰ amelyet otthon végezhetnek a gyermekeik mellett, s jövedelmezőbb is a béresek nehéz, de alulfizetett munkájánál. A megrendelések azonban nem jöttek maguktól, Gyarmathyné előbb a maga pénzén vásárolt hozzávalókat, majd megvette a kézi munkákat, közben pedig szorgalmas levelezésbe kezdett,⁴¹ elsősorban a főúri hölgyeket szólította meg, akik befolyásos közéleti szereplők támogatását nyerték meg az ügynek, de gyakorta árulták is szalonjaikban a csodaszép táj lányainak, asszonyainak gyönyörű varrottasait, vagy férfinépeinek fafaragásait. Többen közülük divatot teremtettek azáltal, hogy az addig csak a szobákat díszítő, vagy a népi ruhadarabokon látható varrottasok motívumaival ruhát terveztek maguknak, ilyen hímmzett ruhában jelent meg Munkácsyné⁴² is Európá különböző művésztelepein, szalonjaiban.

A kiállítások

A varrottasok számára a leghathatósabb reklámot továbbra is a legelső lehetőséghez hasonló kiállítások jelentették. A pesti kiállítás kivitelezése olyan jól sikerült, hogy számos meghívás követte. „A Gyarmathy Zsigáné bemutatta varrottasok első nemzetközi sikerüket az 1887-es brüsszeli kiállításon aratták.”⁴³ 1890-es Bécsi Általános Gazdasági és Erdészeti Kiállításon a varrottasok díszoklevelet kaptak, amelyet leszármazottai ma is büszkén őriznek.⁴⁴ A bécsi kiállítás eladással egybekötött volt, így a közvetlen anyagi haszon is jelentős lett. 1904-ben a Saint Louis-i viláckiállításon a kiállítási pavilon is figyelemfelkeltő mestermű, mert homlokzatát Körösfői-Kriesch Aladár monumentális freskója díszítette, amelyen a kalotaszegi népviseletbe öltöztetett emberek hirdették a benti tarka világot. Az 1905-ös liège-i kiállításon a kalotaszegi varrottasok ismét díszoklevelet nyertek. A sikorsorozat folytatódott az 1905-ös milánói viláckiállításon, az 1908-as londoni nemzetközi kiállításon és az 1909-es berlini népművészeti kiállításon, azaz Gyarmathyné haláláig töretlenül.

Szolgálni írással

Kalotaszeg nagyasszonya tollforgató is volt egyben, ilyenként beírta magát az irodalomtörténetnek abba a korszakába, amikor elkezdtek rendszeresen publikálni az első nők. „Gyarmathy Zsigáné írói pályája a kalotaszegi háziipar megteremtése érdekében végzett munkájával szoros összefüggésben bontakozott ki. A két tevékenységforma tehát elválaszthatatlan

⁴⁰ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 29.

⁴¹ „Kötetekre menne azoknak az érdekes leveleknek a száma, melyeket az ország minden részéből és külföldről kapok varrottas-ügyben.” GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 32.

⁴² GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 32.

⁴³ S. BARTHA Éva: 1736.

⁴⁴ BUZÁS Pál: *Kalotaszegi kötdések*, Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2008., 20.

egymástól életpályája során: egyrészt a varrottas tette nevét közismertté, és ez a népszerűség írói hírnevére is kihatott, másrészt publicisztikai és szépirodalmi szövegei a régió népszerűsítését szolgálták, tehát sok esetben írásai hívták fel a figyelmet Kalotaszeg autentikus tárgyi kultúrájára.⁴⁵ Szépirodalmi művei idővel kikoptak a köztudatból, az irodalomtörténeti kutatás számára maradtak csak fontosak. Szülőföldje mai művelődésszervezői, mint hálás utódok, elkezdtek újra kiadni a Kalotaszegre vonatkozó műveit. Az *ifjú pap* 2014-ben jelent meg ismét, egy évvel később *A havasok alján*, az elbeszéléseket az 1885-1900 között megjelent köteteiből válogatták, amint az Búzás Pál utószavából kitűnik.⁴⁶

A szépirodalmi művek mellett gyakran jelentek meg a háziipar fellendítését célzó írásai folyóiratokban is. 1890-ben férjével részt vesznek a *Kalotaszeg* című folyóirat elindításában. Gyarmathyné Herrmann Antal mellett a lap egyik alapembere. A folyóiratnak első évben 21, másodikban 34 száma jelent meg vasárnaponként, de sajnos korán abbamaradt.⁴⁷ A lap „... célja szerint arra volt kötelezve, hogy Kalotaszeg népét megfelelően tájékoztassa a gondokról és azok megoldásról. Bánffy-Hunyad és vidéke közművelődési, társadalmi és közgazdasági érdekeit képviselő heti lap. Egyúttal Jegenyefürdő értesítője.”⁴⁸ A folyóirat célkitűzése megegyezik annak a közösségi szolgálatnak az arcélével, amelyet a házaspár felvállalt, és egész életében következetesen végzett.

A nyitott ház és vendégei

A Gyarmathy házaspár társadalmi szerepvállalása, a kulturális értékek őrzése és kamatoztatása terén végzett munkájának legfőbb fellegvára saját otthonuk volt. A 19. század végén még gyerekcipőben járt a pénz ellenében történő vendégfogadás, a szállodák, fogadók száma elenyészően csekély volt, így a szükségszerűség is hozzájárult, hogy a parókiáknak és a nemesek udvarházainak, kastélyainak kapuin kopogtattak a lakóikkal hasonlószerű, vagy a köz javán szorgoskodó utazók. A házaspár bánffyhunyadi otthonának ajtaja minden vándor előtt nyitva állt. A vasút megsokszorozta az addig aránylag nehezen megközelíthető vidék látogatóit. Gyarmathyné beszámol Mária Terézia főhercegnő fogadásáról, aki kolozsvári útja során megállt a bánffyhunyadi állomáson („pályaháznál”), ahova kiküldte az ünnepi viseletbe öltöztetett fiatal cselédeit, hogy a jeles vendég megcsodálhassa az akkor már híres népviseletet,

⁴⁵ TÖRÖK Zsuzsa: *A kalotaszegi asszony: Gyarmathy Zsigáné - Írói életpályája a 19. századi nemzetépítés kontextusában*, 437.

⁴⁶ GYARMATHY Zsigáné: *A havasok alján* (elbeszélések, első kiadás 1891), Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2015., 142.

⁴⁷ Később Kós Károly indítja újra, majd a 89-es változások után a kalotaszegi értelmiségiek összefogásából ismét feléledhetett a régiók által megálmódott lap.

⁴⁸ *Kalotaszeg repertórium*, Összeállította: Jankó Tünde, Online forrás: <http://www.bibl.u-szeged.hu/porta/szint/egyeb/katalog/kalotasz/kalotasz.htm>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)

amelynek egyenes következményeként kistapolcsányi kastélyát kalotaszegi varrottasokkal díszítetteti. A lányok, legények szívesen mennek, egyrészt, mert a „képcsinálók” nekik maguknak is adnak időnként fényképet, másrészt pedig a nagyasszony minden alkalommal kaláccsal jutalmazza őket. A látogatások rendszeressége is szembeűnő: „Nyaranta annyi etnográfus, fotográfus érdeklődik a festői tájviselet iránt, hogy a nép ezt már egészen közömbösen veszi.”⁴⁹ A rendszeresen visszatérő vendégek között a néprajzkutatás úttörői azért a legfontosabbak, mert hozzájárultak ugyan a háziipar felvirágoztatásához is, de elsősorban a felbecsülhetetlen eszmei értéket képező kulturális örökség feltérképezése, és a továbbéltetése dicséri munkájukat. A Kalotaszegre vonatkozó néprajzi irodalom legelső átfogóbb művének írója, Dr. Jankó János gyakori vendégük, akinek szálláson, útbairgázításon, ajánlásokon túl a saját addigi kutatásait is önzetlenül átadja az ügyszerető háziasszony, amint könyve bevezetőjéből kiderül: „Egyesek kézirati anyagot nyújtottak. Így Gyarmathy Zsigáné ő nagysága, a Kalotaszeg ez ügybuzgó védnökneje, a varrottas történetére vonatkozó jegyzeteit bocsátotta rendelkezésemre.”⁵⁰

Gyarmathynénak ekkor már valóban voltak jegyzetei, hiszen 1888-ban megvalósult egyik álma, a mintakincs első nyomtatott rögzítése.⁵¹ Két tetre kész tanító vállalkozott az album elkészítésére, amelynek az anyagi háttéréhez szintén asszonykezek járultak hozzá, a korszakra jellemző módon. Akkoriban a közélet frontvonalán csak férfiak szerepelhettek, de a mögöttük sorakozó feleségek is élénken érdeklődtek a közösségi ügyek iránt, s ha valamit fontosnak ítélték, jó ötleteik támadtak, akkor gyakorta férjük által igyekeztek azt megvalósítani. Gyarmathyné is ezért fordul a miniszterfeleséghez, gróf Csáky Albinnéhez az ifjúság nevelésére is szánt kalotaszegi mintagyűjtemény ügyében, aki hamarosan lépett is annak érdekében, „hogy a «Kalotaszegi varrottas album»-ot kiadhassák és a varrottas bevett kézi munka legyen az iskolákban is: hej! ha minden miniszterné ennyit lendítene egy-egy jó ügyön!”⁵² A környék falvaiban otthonosan mozgó nagyasszony a közbenjáráson túl azzal tett a legtöbbet a könyv megjelenéséért, hogy saját maga indult az őt jötevőjüknek tekintő, bizalommal fogadó kis parasztházak lakóinak kincseit felmérni: „A «Kalotaszegi album» szerkesztői hozzám fordultak, a régi mintákért. Ettől kezdve még nagyobb buzgalommal kutattam a tulipános ládák mélyeit és megvettem minden stílszerű régi mintát, hogy segítségökre lehessenek.”⁵³

⁴⁹ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 39.

⁵⁰ A szerző ugyanott, a bevezetőben, említi meg a környéken szolgáló református lelképásztorok pozitív viszonyulását ehhez a munkához: „A kalotaszegi ev. ref. papság mindenütt a legteljesebb készséggel s a legszívesebb jóakarattal támogatott és segített munkámban...” Dr. JANKÓ János, *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*, Athenaeum, Budapest, 1892, Online forrás: <http://mek.oszk.hu/13800/13816/13816.pdf>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)

⁵¹ *Kalotaszegi varrottas-album. (Régi magyar hímzés-minták gyűjteménye)*. Szerkesztik: Péntsy József és Szentgyörgyi Lajos. Kolozsvár, 1888. 16. (*Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet*, Budapest, 1888)

⁵² GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 29.

⁵³ „minden stílszerű”, azaz mindenféle fajtájú, stílusú: GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 32.

Az ezredforduló nagy megvalósításai közé tartozik a magyar népművészetet bemutató öt kötetes monográfia, amelynek első két kötete erdélyi tájegységekkel foglalkozik.⁵⁴ A szerkesztő és munkatársai állandó vendégei a családnak mialatt a Kalotaszeggel foglalkozó első kötet készül. Az előzőekben a háziipar jó oldalát, a szegény parasztság szociális nehézségeinek a leküzdésében játszott szerepét láthattuk. A monográfia azonban rámutat a másik oldalára is, a pénzért készített kézimunkák minőségromlására, ill. az ősi minták és hagyományos színek, alapanyagok silányra, idegenre cserélésére. Gyarmathynét ebben az összefüggésben inkább elismeréssel illeti, de némi elmarasztalást is megfogalmaz: „Szerencse, hogy míg Gyarmathy Zsigmondné foglalkozik az ősi mintákkal s némileg irányítja a népet, bár ő is sok elemet kölcsönöz a kastély művészetéből s kevesebb ügyet vet a népies jellegre.”⁵⁵ A fenti kritikát később is idézik majd, de nem szabad elfelejteni, hogy a háziipar fellendítése nélkül ezen a vidéken is letették volna a hímzőtűt, a kastélyokba rendelt daraboknak pedig értelemszerűen igazodniuk kellett az ottani hasznossági és esztétikai elvekhez. Malonyainak egy szakmai szempontból máig nem lezárt kritikája áttételesen Gyarmathynét is érinti. A szerkesztő tévesnek véli, hogy a *Kalotaszegi album* a varrottások mintáit a kastélyok művészetéből eredezteti. Gyarmathyné a saját írásában is emlékeztet az erdélyi nemes asszonyok hímző műhelyeire (pl. Lórántffy Zsuzsánnára és „nemes lányaira”), amelyeknek mintakincsei meghihlették a népet. „Többen azt állítják, hogy hajdan a nép kezdte a varrottast s úgy szállt az fel a palotákba. Én ellenkezően azt tartom, hogy a palotákból terjedt lefelé, mint minden divat és szokás.”⁵⁶ Hatások és visszahatások szövevényében nem szerencsés kizárólagosan egyirányú mozgást keresni, és az összetett folyamatokat leegyszerűsíteni. Száz év távlatából a fenti kérdést is árnyaltabban közelítik meg, ilyen szempontból a teljesebb látás kedvéért ide kívánczik Kósa Lászlónak elsődlegesen nem erre a kérdésre megfogalmazott, de ide is találó megállapítása, mi szerint „nem téveszthetjük szem elől, hogy a népi kultúra önmagában nem állhat fenn, vele szemben vagy mellette léteznie kell egy jobb híján magasnak vagy hivatásosnak nevezett műveltségnek is, melyhez képest meghatározható.”⁵⁷

Gyarmathyék vendégeinek sorában kiemelten fontosak a művészek. Az akkor már világhírű Munkácsy Mihályt kitüntető figyelemmel fogadták.⁵⁸ Fiatalabb társai is felkeresték a

⁵⁴ A Malonyai Dezső által vezetett munkálatokban 25 művész vett részt, így a munka azon túl, hogy a rögzített adatok miatt ma is az egyik legfontosabb forrásműnek számít, a művészi kivitelezés miatt is a legrangosabb kiadványok közé tartozik.

⁵⁵ MALONYAY Dezső: *A kalotaszegi magyar nép művészete*. I. kötet, (Ház - alfejezet) Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1907, Online forrás: <http://mek.oszk.hu/01600/01671/html/index.html> (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.), 249.

⁵⁶ GYARMATHINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 38.

⁵⁷ KÓSA László: *Kereszténység és magyar népi kultúra*, In: *Tartozni valahová – Protestantizmus és református azonosságtudat*, Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2009, 40.

⁵⁸ Munkácsy sem télenkedett, mert pl. az 1891-es látogatásakor a helyi piacon forgolódo környékbeliekből több modellt is megörökített. GYARMATHINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 43-45.

befogadó házigazdákat. A művészek világában akkoriban előszeretettel fordultak a népi kultúrához, megtermékenyítő, továbbgondolásra érdemes forrásnak tekintették. Ruskin és Morris iskolát teremtett azzal, ahogyan az angol tájat és népi építészeti motívumait beemelték a kortárs ábrázoló- és építőművészetbe. „Ruskin és Morris tanításait a századelő Magyarországnak legelső éveiben kicsiny művészcsoport vallotta magáénak. „Gödöllőiek”-nek nevezi őket a művészettörténet. Vezérük és összefogójuk Körösfői Kriesch Aladár, előnevét az egyik híres kalotaszegi falutól vette. A népművészet becsülete akkortájt nem volt ismeretlen”⁵⁹ A gödöllőiek rendszeres vendégei, barátai lettek Gyarmathyéknak, de az irányzat külföldi képviselői és megérintettjei más úton is kapcsolatba kerültek a kalotaszegi házaspárral. Gyarmathy Zsigáné a Londonban élő honfitársát, Rozsnyay Kálmán újságírórt bízta meg a háziipar, és általában a kalotaszegi táj és viselet szépségeinek hírül adásával. „Általa vált a századforduló egész sor jelentős személyisége a magyar népművészet barátjává: Zola, Oscar Wilde, Kipling, Sarah Bernhard és mások. Megnyerte Morrisset és Ruskint, de leginkább a mozgalom harmadik jelentős alakját; Walter Crane grafikust.”⁶⁰ Az angol művészt kíváncsivá tette a magyar népművészetből kapott ízelítő, ezért Magyarországra utazott. Személyes tapasztalatainak, a kalotaszegi élményeinek hírére sokan felfigyeltek, hiszen akkoriban mérvadóknak számított a véleménye: „Crane Walter az angol képzőművészet és iparművészet népművészetből való megújulásának prófétája, Ruskin és Morris legnagyobb tanítványa és irányuk továbbfejlesztője, illetve betetőzője.”⁶¹ Crane hat *Kalotaszegi vázlata* 1900-ban, az Új Idők folyóiratban jelent meg, amelyeket a későbbiekben kiadott művekben is gyakorta ismét megjelentetik.⁶² Gyarmathyéknak két másik vendége, egy angol író és egy festőművész annyira felbuzdultak a kalotaszegi kirándulásuk alkalmával tapasztaltakon, hogy ott-hon gyönyörű rajzokkal illusztrált könyvben számoltak be ezekről.⁶³ Természetesen Gyarmathyné is beszámolt az angol hölgyek látogatásáról⁶⁴, ahogyan azt is büszkén közölte, amit a párizsi divatvilág egyik vezéregyénisége, Madame Adam írt lapjában, a *Le Moniteur de la Mode* –ban: „A pompás kalotaszegi varrottas valami remek krepp-szerű vásznon van, szebbnél-szebb fehér, kék, vagy vörös kivarrással. A kivarrás finom, alig hihető, hogy a nép

⁵⁹ KÓSA László: *Kalotaszeg ösvényein*. Tiszatáj, Szeged 1972/11. Online forrás: file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/tiszataj_1972_011_064-069.pdf, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.), 65.

⁶⁰ KÓSA László: *Kalotaszeg ösvényein*: 66.

⁶¹ GÁL István: *Crane Walter kalotaszegi rajzai*. Ethnographia, LXXVIII (1967). 577.

⁶² Ebből négyet közöl a 48-49. oldalak közé iktatott képeken az alábbi monográfia is: FARAGÓ József: *A kalotaszegi népviselet irodalma*, In: FARAGÓ József - NAGY Jenő - VÁMSZER Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 18.

⁶³ Fletcher, Margaret: *Sketches of life and character in Hungary*, with illustrations by Le QUESNE, Rose, London, Swan Sonnenschein et Co, 1892.

⁶⁴ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 45-48.

varrja. Használni lehet toalettekre.”⁶⁵ Az úri hölgyek viselték is örömmel az így készült öltözeteket.⁶⁶ A rendelések érkeztek Európa minden szegletéből, de a távoli New Yorkból⁶⁷ is, mégis a legemlékezetesebb megrendelés a szeretett királyné lányának, Mária Valéria hercegisasszonynak a kelengyéje volt. A már említett Csáky grófnő közbenjárására érkezett a felkérés, amelyet Gyarmathyné több falu lányának, asszonyának szorgos munkája által néhány hónap alatt elkészíttetett. A korabeli közlekedési viszonyok közepette a távolabbi falvak lakói csak később értesültek a rendkívüli lehetőségről, hogy a királykisasszonynak varrhatnának. Valahol a mese és a valóság határán történt mindez, s a nagyszony lelki finomságára, népe iránti szeretetére vall, hogy nem ábrándította ki őket, hanem sorra mindenkinek adott munkát, úgysem volt közülük senki bejáratos a királyi palotába, de így legalább édes álmodozás közben kereshettek kenyeret.⁶⁸

Az utókor emlékezete

Az évtizedek múltával az egyszerű kalotaszegi emberek emlékezetében szintén valahol a mese és a valóság határán húzódik mindaz, amit a néhai nagyszonyról tudnak. Kortársai nem voltak hálátlanok, csak a korszak volt kegyetlen hozzájuk. 1910-ben bekövetkezett halála után négy évvel meghíusult az első gyűjtés a szobrára, hiszen már tombolt a háború,⁶⁹ aztán egy évvel később az ötletgazda, Posta Béla, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem régészeti professzora mégis megrendeli a munkát a korszak elismert

⁶⁵ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 37.

⁶⁶ Kultúrtörténeti érdekességnél több, hogy a harmincas-negyvenes években szintén egy nagy múltú református családból származó asszony teszi ismertté hazája népművészeti motívumait a nagyvilág divatszalonjaiban. Zsindelyné Tüdös Klára, aki később Ravasz Sándor felkérésére a magyarországi Református Nőszövetségének élére állt, éveken át vezetett nemzetközi hírű divatszalonot, majd a Corvin Áruház szakosztályát, ahol népi motívumokkal díszített kollekciókat tervezett és készíttetett. Matyó, csángó, erdélyi vagy éppen bunyevác parasztasszonyok és varrolányok százainak biztosított megélhetést a kézimunkájukért. Minderről hiteles képet rajzol önéletrajzi írásában: ZSINDELYNÉ TÜDÖS KLÁRA: *Csizma az asztalon*, Harmat Kiadó Alapítvány, Budapest, 2003.

⁶⁷ GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 89-91.

⁶⁸ „Aztán a deli királyleány már régen boldog fiatal asszony volt, mikor a távolabbi falvakból jött a nép : mivel instálom, úgy hallánk, hogy a király leánya megy férjhez: hát hadd varrjunk mi is kemének. És így varrták még vagy egy évig Mária Valéria kelengyéjét. De hát miért rontottam volna a kedvöket, mivel «ők sem akarnak hátrább valók lenni mint más.» Van ebben a jámbor ámtításban valami abból az erős elhatározásból, hogy boldogulnia kell ennek a népnek az ősi, szép varrottasa révén: boldogulni minden áron. Ezt így álmodtam ... de aztán erre törekedtem ébren is!” GYARMATINÉ: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, 37.

⁶⁹ *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve – 1914*, Szerk. Erdélyi Pál, Kolozsvár, Kiadja Az Erdélyi Múzeum Egyesület, 1915, 9.

ifjú szobrászától Szeszák Ferencről.⁷⁰ A művész 1919-es korai halálát követően a szobrot nem lehet nyomon követni, valószínűleg a negyvenes évek elején lett ismét kedvező feltétele felállításának. Felirat nincs rajta, de a kolozsváriak tudják, hogy a Botanikus Kert ki látótornya melletti hölgyalak a Gyarmathynét mintázza.⁷¹ „A hálás utókor emléktáblával örökítette meg hunyadi lakóhelyét, a szoborparkban pedig kopjafa hirdeti (Kudor István alkotása) időtálló emlékét.”⁷² A hála kifejezésének ez a formája azonban csak jóval később, a kétezres évek ideológiáktól, és gyűlölködéstől mentesebb időszakában történhetett meg. Szabad kutatási lehetőség kellett ahhoz is, hogy írói hagyatéka hozzáférhető, feldolgozható legyen.⁷³ A hála kifejezésének legméltóbb módja az, ha valaki a nyomdokain jár, a saját körülményeihez, képességeihez mérten hasonlóan cselekszik népe és öröksége javára. A két világháború közötti időszakból szintén az egyik kalotaszegi parókia lakója cselekszik hasonlóan.⁷⁴

Zárszó gyanánt

A tanulmány első része a protestáns ember többirányú felelősségvállalása közül a társadalmi szerepvállalás és a művelődésszervezés kérdéskörének elvi alapjaival foglalkozott, és azt a hipotézist fogalmazta meg, hogy a papi családokat erőteljesen jellemezte az erre is kiterjedő hivatástudat. A tanulmány második részében egy 19. századi református nő életpéldáján keresztül láthattuk a nép felkarolása iránti szociális érzék és a kultúra-szervezés gyakorlati megnyilvánulásait. Anélkül, hogy a leírt példát feltétlenül normaként kezelnénk, az önzés és elidegenedés növekedésének időszakában a fentiek etikai kérdésnek

⁷⁰ VINCZE Zoltán: *Gyarmathy Zsigáné szobra Kolozsváron*. Kalotaszeg, 2001. 3.

⁷¹ SEBESTYÉN Kálmán: „*Kalotaszeg Nagyasszonyának*” szobra Kolozsváron, In: Honismeret, 2015/2, 39-40.

⁷² GYARMATHY Zsigáné: *Az ifjú pap* (regény, első kiadás 1885), Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2014, 123.

⁷³ „E rendkívül gazdag örökség ma szintén kolozsvári közgyűjteményekben található, ám két részre osztva. Kisebbségi egysége a Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár Kutatási és Különgyűjteményi Osztályán található, igazán jelentős része azonban a Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán. Eredeti helyéről, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárából az irattanyag 1950-ben a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárba került, majd innen 1974-ben két részre osztva az említett közgyűjteményekbe” - TÖRÖK Zsuzsa: *Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka hagyatéka kolozsvári közgyűjteményekben*, Ethnographia 2016/2., 292.

⁷⁴ „1921-1946 között ismét egy lelkes újraélesztője támad a kalotaszegi varrottasnak Kónya Gyuláné Schéfer Teréz (1884-1971), magyaralkói református lelkészné személyében, aki Gyarmathyné példáját követve újra fellendíti ezt a háziipart, főleg Magyaralkón és a környező falvakban. .. Kónyanénak nagy érdeme volt az, hogy papírra rajzolta a mintákat...” - SINKÓ KALLÓ Katalin: *Kalotaszegi nagyrítés*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 6.

minősülnek. Bonhoeffer Etikájában a mandátumok (házasság, a munka, az állam, az egyház) tárgyalását követően megállapítja, hogy a kultúra és a műveltség nem sorolható be ezek közé.

„A kultúra, a műveltség nem az engedelmesség tartományába esik, hanem a szabadság játékerébe, amely az isteni mandátumok mindhárom tartományát körülöleli. Aki a szabadság játékerét nem ismeri, az lehet jó apa, polgár és dolgozó, talán még keresztyén is lehet; de hogy teljes ember (s e tekintetben a szó teljes értelmében keresztyén) az ilyen, azt már kétlem.”⁷⁵

Remélhetőleg a reformátusság a következő ötszáz évben is szabadságszerető marad, és a fentiek szerinti teljességre törekszik. Elgondolkodtató a német teológus következő mondata is: „Elképzelhető vajon – ma csaknem úgy tűnik -, hogy a szabadság (a művészet, a műveltség, a barátság, a játék) játéktere iránti érzéket csakis az egyház fogalmából kiindulva tudjuk ismét a birtokunkba venni?” A templomfalak közé zárt egyház még csaknem három évtizeddel a rendszerváltás után is keresi a helyét, önértelmezését a falakon túli világban. Az igeközpontúság marad vitathatatlanul ezután is a lényeg, de az Isten dicsőségét nem elégséges csak a szószékről hirdetni, ahhoz a teljes ember kell.

Felhasznált irodalom

Teológiai művek:

- BONHOEFFER, Dietrich: *Etika – Útkészítés és bevonulás*, EXIT Kiadó, Kolozsvár, 2015.
- CHAPMAN, Gary: *The Five Love Languages: How to Express Heartfelt Commitment to Your Mate*. Northfield Publishing. ISBN 978-1881273158, 1995
- KANTZENBACH, Friedrich Wilhelm: *Zur kirchen- und kulturgeschichtlichen Bedeutung des evangelischen Pfarrhauses- Streiflichter und Schwerpunkte*, In Hg. RIESS, Richard (Hg): *Haus in der Zeit – Das evangelische Pfarrhaus heute*, Kaiser Verlag, München, 1979, 42-62.
- KÓSA László: *Kereszténység és magyar népi kultúra*, In: *Tartozni valahová – Protestantizmus és református azonosságtudat*, Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2009, 38-57.
- KOZMA Zsolt: *A lekipásztor és presbiter részvétele a közéletben*, In: *Másképpen van megírva*, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2007, 104-108.
- KOZMA Zsolt: *A református értelmiség megújulása*, In: *Önazonosság és küldetés*, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2001, 50-57.

⁷⁵ BONHOEFFER, Dietrich: *Etika – Útkészítés és bevonulás*, EXIT Kiadó, Kolozsvár, 2015., 244.

- RAVASZ László: *Isten rostájában I.* Budapest, Franklin-Társulat, 1938.
- RAVASZ László: *Legyen világosság. I.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1938.
- STECK, Wolfgang: *Im Glashaus: Die Pfarrfamilie als Sinnbild christlichen und bürgerlichen Lebens*, In: GREIFFENHAGEN, Martin (Hg.): *Das evangelische Pfarrhaus – Eine Kultur- und Sozialgeschichte*, Kreuz-Verlag, Stuttgart, 1984, 109-127.
- SZÜCS Ferenc: *Karizma, ordo, ordináció, - tisztség, rend és rendszer a jövődő egyházában*, In: THÉMA (Theológiai Élet Ma), VI. évfolyam, 2-3.szám, Protestáns Tanulmányi Kör folyóirata, Budapest, 2004, 1-5.
- TÖKÉCZKI László: *Keresztyén hit és kultúrprotestantizmus*, In: THÉMA (Theológiai Élet Ma), II. évfolyam, 2-3. szám, Protestáns Tanulmányi Kör folyóirata, Budapest, 2000, 80-86.
- VASADY Béla: *A lelképásztori tisztt és hivatás Ravasz László gondolatvilágának tükrében*, Az Igazság és Élet Füzetek -27., Debrecen, 1942.

Gyarmathyné írásai és vele kapcsolatos művek:

- Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve – 1914*, Szerk. Erdélyi Pál, Kolozsvár, Kiadja Az Erdélyi Múzeum Egyesület, 1915.
- S. BARTHA Éva: *Kalotaszeg nagyasszonya*, In: *Korunk*, 1973/11, 1735-1737.
- BUZÁS Pál: *Kalotaszegi kötődések*, Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2008.
- FARAGÓ József: *A kalotaszegi népviselet irodalma*, In: FARAGÓ József - NAGY Jenő - VÁMSZER Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- FLETCHER, Margaret: *Sketches of life and character in Hungary*, with illustrations by LeQUESNE, Rose, London, Swan Sonnenschein et Co, 1892.
- GÁL István: *Crane Walter kalotaszegi rajzai*. *Ethnographia*, LXXVIII (1967). 577-584.
- GYARMATHINÉ: *A hegyek közül* (novella); Budapest, 1886.
- GYARMATHY Zsigáné: *Az ifjú pap* (regény, első kiadás 1885), Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2014.
- GYARMATHY Zsigáné: *A havasok alján* (elbeszélések, első kiadás 1891), Művelődés Egyesület – Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár-Sztána, 2015.
- GYARMATHY Zsigáné: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, Franklin-Társulat, Budapest, 1896., Online forrás:
<https://archive.org/stream/tarkakepekkalota00gyar#page/n3/mode/2up> (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)
- GYARMATHY Zsigmond: *Digitális Képtárház*: Online forrás:
<http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=038057>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)

- Dr. JANKÓ János, *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*, Athenaeum, Budapest, 1892, Online forrás: <http://mek.oszk.hu/13800/13816/13816.pdf>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)
- Kalotaszeg repertórium*, Összeállította: JANKÓ Tünde, Online forrás: <http://www.bibl.u-szeged.hu/porta/szint/egyeb/katalog/kalotasz/kalotasz.htm>, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)
- Kalotaszegi varrottas-album*. (Régi magyar hímzés-minták gyűjteménye.) Szerkesztik: Péntsy József és Szentgyörgyi Lajos. Kolozsvár, 1888. 16. (Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet, Budapest, 1888)
- KÓSA László: *Kalotaszeg ösvényein*. Tiszatáj, Szeged 1972/11. Online forrás: file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/tiszataj_1972_011_064-069.pdf, (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)
- MALONYAY Dezső: *A kalotaszegi magyar nép művészete*. I. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1907, Online forrás: <http://mek.oszk.hu/01600/01671/html/index.html> (Utolsó letöltés: 2018. 12.10.)
- SEBESTYÉN Kálmán: „*Kalotaszeg Nagyasszonyának*” szobra Kolozsváron, In: *Honismeret*, 2015/2, 39-40.
- SINKÓ KALLÓ Katalin: *Kalotaszegi nagyírásos*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.
- TÖRÖK Zsuzsa: *Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka hagyatéka kolozsvári közgyűjteményekben*, *Ethnographia* 2016/2., 291–297.
- TÖRÖK Zsuzsa: *A kalotaszegi asszony: Gyarmathy Zsigáné - Írónői életpálya a 19. századi nemzetépítés kontextusában*, *Irodalomtörténet*, 2016/4., 431-454.
- VINCZE Zoltán: *Gyarmathy Zsigáné szobra Kolozsváron*. Kalotaszeg, 2001. 3.
- ZSINDELYNÉ TÜDŐS Klára: *Csizma az asztalon*, Harmat Kiadó Alapítvány, Budapest, 2003.